

Prądnik. Prace Muz. Szafera	31	57–64	2021
-----------------------------	----	-------	------

ANDRZEJ PALACZYK

Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN
ul. Sławkowska 17, 31-016 Kraków
e-mail: palaczyk@muzeum.pan.krakow.pl

NOWE DANE O PSOTNIKACH (PSOCODEA, „PSOCOPTERA”) OJCOWSKIEGO PARKU NARODOWEGO I TERENÓW PRZYLEGLYCH

New data on barkflies (Psocodea, “Psocoptera”) of the Ojców National Park and adjacent areas

Abstract. So far, only two species of Psocoptera have been recorded from the Ojców National Park. The article provides data on the occurrence of 13 species in this area, six of which are also presented in photographs. The new findings update the Psocoptera checklist from this region to 14 species.

Key words: Psocoptera, barklice, new records, fauna, national park

WSTĘP

Pсотniki, zwane również gryzkami (Psocoptera) są jednym z najsłabiej poznanych rzędów owadów w Polsce i od kilkadziesiąt lat praktycznie nie były badane. Większość informacji o rozszedleniu Psocoptera na terenie naszego kraju pochodzi sprzed II wojny światowej i rozproszona jest w publikacjach obejmujących często także inne grupy owadów tzw. „siatkoskrzydłych” („żyłkoskrzydłych”). W drugiej połowie XX wieku opublikowano zaledwie trzy artykuły o charakterze faunistycznym dotyczące gryzków występujących w Łodzi oraz na Wyżynie Łódzkiej (Włodarczyk, 1960, 1963, 1964). Ponadto całościowe opracowania Psocoptera ukazały się w seriach wydawniczych „Katalog Fauny Polski” (Włodarczyk, 1968), „Klucze do oznaczania owadów Polski” (Martini, 1975) oraz „Wykaz Zwierząt Polski” (Martini, 1990). W ostatnich dwudziestu latach jedyne nowe informacje o polskich psotnikach to stwierdzenie *Liposcelis silvarum* (Kolbe, 1888) w Puszczy Białowieskiej (Majewski, 2001) oraz dane o występowaniu pięciu gatunków w Puszczy Knyszyńskiej (Szawaryn i in., 2020).

W Polsce stwierdzono dotychczas 74 gatunki psotników (Skibińska & Chudzicka, 2007). Dla porównania z Niemiec wykazano 97 gatunków (Schmit, 2015), a ze Skandynawii, obszaru co prawda dużo większego, ale znacznie chłodniejszego – 82 (Svensson & Hall, 2010). Z powyższego zestawienia wynika, że w Polsce prawdopodobne jest występowanie dalszych, co najmniej dwudziestu gatunków. Jedyne dobrze poznane obszary jest Wyżyna Łódzka, skąd w wyżej wymienionych publikacjach Włodarczyk, podanych jest

51 gatunków Psocoptera. Pozostałe rejony kraju zbadane są fragmentarycznie, a z wielu krain nie wykazano dotychczas żadnego gatunku (Górny Śląsk, Mazowsze, Roztocze, Sudety Zachodnie, Bieszczady, Pieniny).

W Ojcowskim Parku Narodowym (OPN) psotniki praktycznie nie były badane, dotychczas wykazane zostały zaledwie dwa gatunki. Waga (1857) podał opis obserwacji *Psocus domesticus* w mieszkaniu w Ojcowie, a Pongrącz (1919) wymienił, również z Ojcowia *Stenopsocus immaculatus*. Ze względu na brak informacji o tej grupie owadów opracowano niewielkie materiały Psocoptera zebrane przy okazji badań Diptera na terenie OPN.

METODYKA, MATERIAŁ ORAZ TEREN BADAŃ

Materiały Psocoptera zostały zebrane głównie w południowej części parku (od Doliny Sąpowskiej po Wąwóz Stodoliska) i na terenach przyległych w ostatnich dziesięciu latach przy okazji badań Diptera OPN. Najdalej położone stanowisko od granic Parku, to las i zarośla łąkowe w okolicach Łykawca (około 500 m).

Psotniki odławiane były siatką entomologiczną z gałęzi krzewów i drzew zarówno liściastych jak i iglastych oraz roślinności zielnej. Niektóre okazy odłowione zostały metodą „na upatrzonego” na leżących pniach i gałęziach drzew.

Do oznaczenia materiałów używano głównie opracowania skandynawskich Psocoptera (Svensson & Hall 2010), w niektórych przypadkach korzystano również z publikacji Günthera (1974) i Lienharda (1998).

WYNIKI

Przegląd gatunków

Caeciliusidae

Valenzuela flavidus (Stephens, 1836) – 1♂, 2♀: Dolina Sąpowska, przy wylocie Wąwozu Jamki, 11.07.2012, 1♀, leg. A. Palaczyk; Biały Kościół – Murownia, las liściasty przy granicy Parku, 28.08.2021, 1♂, leg. A. Palaczyk; Biały Kościół – Murownia, Łykawiec, 11.08.2021, 1♀ leg. A. Palaczyk.

Wszystkie okazy zostały zebrane na liściach krzewów i drzew liściastych. Gatunek w Polsce pospolity, wykazywany z wielu regionów.

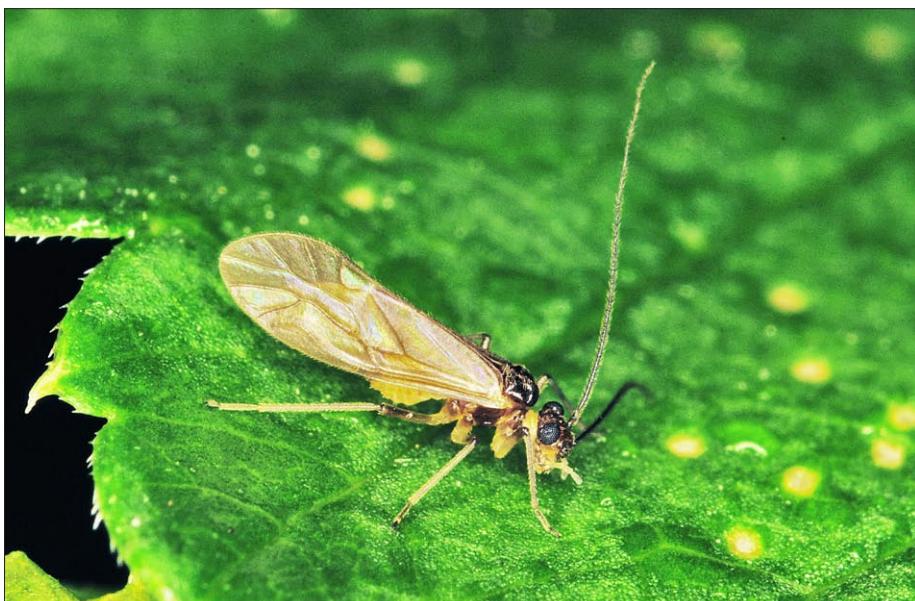
Valenzuela gynapterus (Tetens, 1891) (ryc. 1) – 1♀: Wąwóz Korytania, na gałęziach powalonego buka, 12.09.2021, 1♀, leg. A. Klasa.

W Polsce gatunek ten został wykazany tylko z Pobrzeża Bałtyku i Pojezierza Pomorskiego. Martini (1975) pisze, że jest rzadko spotykany i występuje w zaroślach o dużej wilgotności. Niewielka liczba stanowisk jest prawdopodobnie spowodowana słabym zbadaniem Psocoptera w naszym kraju. Schmit (2015) podaje go z wielu stanowisk w Saksonii, stwierdzony został w całej Skandynawii po Laponię (Svensson & Hall, 2010).

Stenopsocidae

Stenopsocus immaculatus (Stephens, 1836) (ryc. 2) – 1♂, 2♀: Wąwóz Korytania, 16.08.2012, 1♂, leg. A. Palaczyk; Wąwóz Jamki, 11.07.2012, 1♀, leg. A. Palaczyk; osada Iwiny, w ogrodzie, na gałęziach grabu, 12.09.2021, 1♀, leg. A. Palaczyk.

Gatunek ten w Ojcowie stwierdził Pongrącz (1919), w Polsce jest pospolity i został wykazany z wielu rejonów.

Ryc. 1. *Valenzuela gynapterus*. Fot. A. Palaczyk

Fig. 1. *Valenzuela gynapterus*. Photo by. A. Palaczyk

Ryc. 2. *Stenopsocus immaculatus*. Fot. A. Palaczyk

Fig. 2. *Stenopsocus immaculatus*. Photo by. A. Palaczyk

***Stenopsocus lachlani* Kolbe, 1880** – 1♀: OPN, osada Iwiny, w ogrodzie na gałęziach świerka, 07.07.2021, 1♀, leg. A. Palaczyk

Gatunek mniej licznie spotykany od poprzedniego, jednak również szeroko rozsiadany. W Polsce znany z kilku stanowisk na Pomorzu, w Wielkopolsce, na Wyżynie Małopolskiej i w Beskidach. Występuje głównie na drzewach iglastych.

***Stenopsocus stigmaticus* (Imhoff & Labram, 1842)** (ryc. 3) – 4♂, 7♀: osada Iwiny, w ogrodzie, 17.08.2020, 1♀, 24.07.2021, 1♂, leg. A. Palaczyk; Biały Kościół – Murownia, Łykawiec, 18.07.2021, 3♂, 6♀, leg. A. Palaczyk.

Rzadszy od obydwu wymienionych powyżej gatunków z rodzaju *Stenopsocus*, z Polski wykazany był dotychczas z Pomorza, Wielkopolski, Śląska i Beskidów. Liczny pojaw tego gatunku obserwowano w zaroślach łągowych na Łykawcu (odłowiono tylko kilka okazów). Imagines występowały w dużych ilościach na liściach krzewów, głównie kruszyny oraz podrostach olchy.

Lachesillidae

***Lachesilla pedicularia* (Linnaeus, 1758)** – Waga (1857) w „Sprawozdaniu z podróży naturalistów...” (s. 211) podaje następujący opis: *Od 5 sierpnia drobny psotnik skrzydlaty, bardzo blizki gatunku Psocus domesticus, tak we dnie jako i wieczorami wszędzie w moim mieszkaniu w Ojcowie łaził: po papierach, książkach, stołach, pościeli i.t.d. Wieczorem mnóstwo ich wpadało na płomień świecy i te potem spalone, obsypywały jakoby piasek wszystkie przedmioty na moim stole. Dnia 15 sierpnia postrzegłem w jednym kącie okna u góry na szybie zebrane w rój, w którym było ich około tysiąca. Chodziły żwawo tam i sam, lecz nie doszedłem w jakim celu.*

Obecnie nazwa *Psocus domesticus* (Burmeister, 1839) jest synonimem *Lachesilla pedicularia*. Waga nie był do końca pewny poprawności identyfikacji gatunku, lecz nie ulega wątpliwości, że oznaczenie jest prawidłowe, choć zaskakująca jest skala obserwowanego zjawiska. Agregacyjny charakter występowania *L. pedicularia* jest pokreślany przez wielu autorów, np. Majewski (1885) zamieszcza uwagę – „nad wieczorem pojawia się masami”, z kolei Martini (1975) podaje, że „na jesieni masowo spotykany na oknach”. W przypadkowo zebranych, niewielkim materiale obecnie nie stwierdzono tego gatunku, ale ponieważ jest to jeden z najpospolitszych psotników w Europie, na terenie OPN zapewne nadal występuje.

Peripsocidae

***Peripsocus subfasciatus* (Rambur, 1842)** – 1♀: Osada Iwiny, w ogrodzie na świerku, 17.08.2020, 1♀, leg. A. Palaczyk.

Gatunek partenogenetyczny, pospolity w środkowej i północnej Europie, występuje głównie na drzewach iglastych.

Elipsocidae

***Elipsocus hyalinus* (Stephens, 1836)** – 1♀: Wąwóz Stodoliska, na krzewach, 04.07.2016, 1♀, leg. A. Palaczyk.

Gatunek pospolity w środkowej i północnej Europie, występuje głównie na drzewach i krzewach liściastych.

Ryc. 3. *Stenopsocus stigmaticus*. Fot. A. Palaczyk

Fig. 3. *Stenopsocus stigmaticus*. Photo by A. Palaczyk

Ryc. 4. *Amphigerontia intermedia*. Fot. A. Palaczyk

Fig. 4. *Amphigerontia intermedia*. Photo by A. Palaczyk

Psocidae

Amphigerontia bifasciata (Latreille, 1799) – 1♂, 1♀: Zarośla krzewów powyżej Wąwozu Stodoliska, 19.07.2020, 1♀, leg. A. Palaczyk; Wąwóz Korytania, 18.07.2021, 1♂, leg. A. Klasa.

Gatunek wykazany z wielu stanowisk w Polsce, liczniejszy w górach, występuje na różnych roślinach w cienistych siedliskach.

Amphigerontia intermedia (Tetens, 1891) (ryc. 4) – 1♂: Biały Kościół – Murownia, las liściasty przy granicy Parku, 19.07.2021, 1♂, leg. A. Palaczyk.

Gatunek rzadki, z Polski wykazany z Pobrzeża Bałtyku, Pomorza, Wyżyny Małopolskiej i Gór Świętokrzyskich.

Loensia fasciata (Fabricius, 1787) – 1♂, 2♀: Wąwóz Skałbania, na leżącym pniu buka, 22.08.2012, 1♀, leg. A. Palaczyk; Biały Kościół – Murownia, Łykawiec, 18.07.2021, 1♂, 1♀, leg. A. Palaczyk.

Pospolity gatunek w Europie, stwierdzony dotychczas na kilkunastu stanowiskach w niżowej części Polski, nie został wykazany z Karpat i Sudetów.

Metylophorus nebulosus (Stephens, 1836) – 1♂, 1♀: Wąwóz Skałbania, 22.08.2012, 1♂, leg. A. Palaczyk; Wąwóz Korytania, 29.08.2016, 1♀, leg. A. Palaczyk.

Gatunek pospolity, wykazany z wielu obszarów Polski.

Psococerastis gibbosa (Sulzer, 1776) (ryc. 5) – 1♂, 4♀: Powyżej Wąwozu Skałbania, na pniu świerka 22.08.2012, 1♂, 1♀, leg. A. Palaczyk; zarośla krzewów powyżej Wąwozu Stodoliska, 19.07.2020, 1♀, leg. A. Palaczyk; Wąwóz Korytania, 17.07.2021, 1♀, leg. A. Klasa; Biały Kościół – Murownia, Łykawiec, 18.07.2021, 1♀, leg. A. Palaczyk.

Największy gatunek spośród europejskich psotników, łatwy do rozpoznania w terenie. Prawdopodobnie występuje na całym obszarze OPN, ponieważ obserwowany był wielokrotnie na różnych stanowiskach w trakcie badań muchówek. W Polsce pospolity, choć najczęściej występuje w niewielkiej liczbie okazów na poszczególnych stanowiskach.

Trichadenotecnum sexpunctatum (Linnaeus, 1758) (ryc. 6) – 1♂, 1♀: Wąwóz Korytania, 26.07.2021, na pniu leżącego buka, 1♀, leg. A. Klasa; Biały Kościół – Murownia, Łykawiec, las łęgowy, 08.08.2020, 1♂, leg. A. Palaczyk.

Gatunek w Polsce pospolity, wykazywany z wielu regionów.

PODSUMOWANIE

W zebranych materiale, na obszarze Ojcowskiego Parku Narodowego i terenach przyległych stwierdzono 13 gatunków Psocoptera, z których tylko jeden (*Stenopsocus immaculatus*) był wykazany z tego terenu ponad 100 lat temu (Pongrácz 1919). Nie potwierdzono występowania *Lachesilla pedicularia*, obserwowanego w Ojcowie przez Wagę (1857), jest to jednak gatunek pospolity i obecnie na terenie Parku na pewno występuje. Większość z wykazanych gatunków należy do pospolitych i szeroko rozmieszczonych w Europie Środkowej. Do rzadziej spotykanych, znanych z Polski tylko z nielicznych stanowisk należą *Valenzuela gynapterus* i *Amphigerontia intermedia*.

Obecnie z Ojcowskiego Parku Narodowego znanych jest 14 gatunków Psocoptera spośród 74 stwierdzonych dotąd w Polsce. Stanowi to najwyżej 30% fauny Psocoptera potencjalnie występującej na tym obszarze.

Ryc. 5. *Psococerastis gibbosa*. Fot. A. Palaczyk

Fig. 5. *Psococerastis gibbosa*. Photo by A. Palaczyk

Ryc. 6. *Trichadenotecnum sexpunctatum*. Fot. A. Palaczyk

Fig. 6. *Trichadenotecnum sexpunctatum*. Photo by A. Palaczyk

PIŚMIENNICTWO

- Günther, K.K. (1974). Staubläuse, Psocoptera. *Die Tierwelt Deutschlands*, 61.
- Lienhard, C. (1998). Psocoptères Euro-Méditerranéens. *Faune de France*, 83.
- Majewski, E. (1885). Owady żyłkoskrzydłe (Neuroptera polonica). Systematyczny wykaz krajowych sieciarek i prasiatnic. Warszawa, VIII+38+2 pp.
- Majewski, T. (2001). Copeognatha [= Psocoptera] – gryzki. W: J.M., Gutowski, B., Jaroszewicz (red.), *Katalog Fauny Puszczy Białowieskiej*, (s. 94). Warszawa: Instytut Badawczy Leśnictwa.
- Martini, J. (1975). Gryzki – Psocoptera. *Klucze do oznaczania owadów Polski*, 14.
- Martini, J. (1990). Copeognatha (Psocoptera) – Gryzki. W: J., Razowski (red.), *Wykaz Zwierząt Polski* (s. 59–61), 1. Wrocław-Warszawa-Kraków: Polska Akademia Nauk.
- Pongrácz, A. (1919). Beiträge zur Pseudoneuropteren – und Neuropterenfauna Polens. *Annales Musei nationalis hungarici*, 17, 161–177.
- Schmit, C. (2015). Staubläuse (Psocodea, „Psocoptera“) in Sachsen. *Sächsische Entomologische Zeitschrift*, 8 (2014/2015), 146–192.
- Skibińska, E. & Chudzicka, E. (2007). Gryzki, Psotniki (Psocoptera). W: W., Bogdanowicz, E., Chudzicka, I., Pilipiuk, E., Skibińska (red.), *Fauna Polski. Charakterystyka i wykaz gatunków* (s. 361–365), t. II. Muzeum i Instytut Zoologii PAN.
- Svensson, B. W. & Hall, K. (2010). *Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Psocoptera*. ArtDatabanken. Uppsala: SLU.
- Szawaryn, K., Kwiatkowski, A. & Marczak, D. (2020). Nowe dane o występowaniu psotników (Psocoptera) na terenie Puszczy Knyszyńskiej. *Wiadomości Entomologiczne*, online 6A, 6–7.
- Waga, A. (1857). Zwierzęta niższych gromad. W: [K., Stronczyński, W., Taczanowski, A., Waga]. Sprawozdanie z podróży naturalistów odbytej w r. 1854 do Ojcowa. *Biblioteka Warszawska*, t. 2, 161–227.
- Włodarczyk, J. (1960). Gryzki (Psocoptera) zieleńców Łodzi. *Fragmenta Faunistica*, 8, 469–483.
- Włodarczyk, J. (1963). Gryzki (Psocoptera) z gniazd niektórych gatunków ptaków. *Fragmenta Faunistica*, 10, 361–366.
- Włodarczyk, J. (1964). Gryzki (Psocoptera) Wyżyny Łódzkiej i terenów przyległych. *Fragmenta Faunistica*, 11: 143–159.
- Włodarczyk, J. (1968). Gryzki (Psocoptera). *Katalog Fauny Polski*, Część XVIII, 11.

SUMMARY

So far, only two species of Psocoptera have been recorded from the Ojców National Park. In the material collected in the Ojców National Park and adjacent areas, 13 species of barkflies were found, of which only one (*Stenopsocus immaculatus*) was recorded from this area over 100 years ago (Pongrácz 1919). The occurrence of *Lachesilla pedicularia*, observed in Ojców by Waga (1857), has not been confirmed, but it is a common species and most probably currently occurs in the park. Most of the listed species are common and widely distributed in Central Europe. *Valenzuela gynapterus* and *Amphigerontia intermedia* are less common, known from Poland only from a few localities.

Currently, 14 species of Psocoptera are known from the Ojców National Park, out of the 74 identified in Poland to date. This represents at most 30% of the Psocoptera fauna living in the area.